

Ten utwór objęty jest licencją Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Na tych samych warunkach 2.5 Polska.
Aby zobaczyć kopię niniejszej licencji przejdź na stronę:
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/pl/>.
Pewne prawa zastrzeżone na rzecz autora publikacji.

Wrocław 2008-09-10

DINI - Deutsche Initiative für Netzwerkinformation e. V. – Niemiecka Inicjatywa na rzecz Informacji Sieciowej.

Arkadiusz Cencora

Na początku bieżącego roku uczestniczyłem w programie stypendialnym *Leonardo da Vinci*, dzięki któremu mogłem poznać organizację i funkcjonowanie bibliotek naukowych w Berlinie. Wśród licznych projektów i inicjatyw funkcjonujących w ramach tamtejszych uniwersytetów na szczególne zainteresowanie z polskiej perspektywy zasługuje projekt [DINI](#), realizowany od początku dzięki znacznemu zaangażowaniu biblioteki uniwersyteckiej berlińskiego Uniwersytetu Humboldtów. U źródeł tej inicjatywy leżało przekonanie, że postępujący lawinowo rozwój technologii informacyjnych i komunikacyjnych wymaga zupełnie nowej organizacji struktur informacyjnych w ramach uniwersytetów i instytucji naukowych. Ów przełom informacyjny pociąga za sobą konieczność **znacznie ściślejszej niż dotąd wzajemnej współpracy tych instytucji w dziedzinie informacji, a zwłaszcza skoordynowanego ustalenia standardów działania**. Dla tego właśnie celu – polepszenia informacji i komunikacji w ramach instytucji naukowych, a także na szczeblu regionalnym i ponadregionalnym, rozwoju struktur informacyjnych oraz dla skoordynowania tego procesu powołano Inicjatywę na rzecz Informacji Sieciowej.

Sposób funkcjonowania tej inicjatywy, dziś mającej status związku zrzeszającego osoby prawne i fizyczne, jest możliwy tylko dzięki wspólnemu wypracowywaniu standardów i zaleceń dla takiej sieci informacji i skoordynowanemu podziałowi pracy.

Historia

Zacznijmy jednak od początku. Pomysł stworzenia DINI powstał na Konferencji Komisji Roboczej Kierowników Centrów Komputerowych (Arbeitsgemeinschaft der Leiter wissenschaftlicher Rechenzentren - ALwR) i Sekcji 4.(biblioteki naukowe) Zrzeszenia Bibliotek (Sektion IV des Deutschen Bibliotheksverbandes - dbv) jesienią 1991 w Tybindze, na której dyskutowano o szansach i możliwościach związanych z nowymi mediami, i o nowych formach współpracy między uniwersyteckimi centrami komputerowymi i bibliotekami. Dwa lata później, efektem podobnej konferencji w Erlangen stało się memorandum mówiące o **konieczności koordynacji na szczeblu narodowym lokalnych, krajowych i międzynarodowych sieci informacji**. Już w 1996 powstała grupa robocza złożona z przedstawicieli centrów komputerowych i bibliotek szkół wyższych w porozumieniu z [DFG-Deutsche Forschungsgemeinschaft](#) (niemiecki odpowiednik PAN). Kolejne dwa lata później właśnie na Uniwersytecie Humboldtów w Berlinie powstało pierwsze biuro DINI. Po zapewnieniu finansowania w 1999 przez DFG, na wiosnę 2000 roku powołano 5 grup roboczych zajmujących się:

- publikacjami elektronicznymi w szkołach wyższych ([Elektronisches Publizieren E-Pub](#))¹,
- technologiami dla wideokonferencji i scenariuszami ich zastosowania ([Videokonferenztechnologien und ihre Anwendungsszenarien - VIKTAS](#))²,
- problemami publicznych stanowisk do pracy z komputerem, zarządzaniem użytkownikami i zakładaniem kont użytkowników ([Öffentliche Computer- und Netz-Arbeitsplätze - ÖCNAP](#))³,
- opisem dokumentów multimedialnych i wyszukiwaniem informacji ([Metadaten für Multimedia-Objekte – MMO](#))⁴,
- multimediami w procesie nauczania i kształcenia się,
- propagowaniem tworzenia archiwów danych na bazie oprogramowania Open Source i upowszechnianiem idei otwartych archiwów ([Open Archives Initiative - OAI](#))⁵.

¹ E-Pub zajmuje się wspomaganie publikacji elektronicznych poprzez wydawanie zaleceń dla serwisów dokumentów i publikacji oraz organizację szkoleń i innych przedsięwzięć na ten temat. Od 2003r. wydaje też wg. ustalonej procedury certyfikat dla powyższych serwisów, by repozytoria szkół wyższych itp. dysponowały tymi samymi standardami (przebieg eksportowy – np. Hiszpania i Indie wprowadzają ów certyfikat do swoich systemów). Służy też fachową pomocą we właściwej budowie i zarządzaniu tymi serwisami, zorganizowanymi na bazie otwartych archiwów (OAI), jak też organizuje warsztaty i dni otwarte dla użytkowników. Aktywnie też wspiera budowę narodowej sieci certyfikowanych repozytoriów (Open Access Repositories) jako elementu europejskiej sieci informacji naukowej (w ramach projektu EU – DRIVER). Współpracuje w ramach popularyzacji idei wolnego dostępu z portalem www.open-access.net i przeprowadza pomiary bibliometryczne publikacji naukowych (ściśła współpraca z [LIBER Access Division](#) i [Research Library of Los Alamos National Laboratory](#)).

² VIKTAS ma za zadanie poprzez specjalistów-praktyków wskazywać scenariusze organizacji wideokonferencji i zaleca dobór całego szeregu praktycznych wskazówek technicznych i metodycznych.

³ ÖCNAP opracowuje zalecenia dot. tworzenia i zarządzania siecią, w której funkcjonują publiczne komputery oraz łączy do pracy w internecie, instalowane w wielu miejscach dla korzystania z informacji sieciowej na własnych komputerach przenośnych użytkowników (przyłącza radiowe lub stałe). Zmienne niosą ze sobą ryzyko dla bezpieczeństwa sieci. Grupa robocza ÖCNAP współpracuje ściśle z [ZKI-Arbeitskreis Verzeichnisdienste](#) (stowarzyszeniem centrów komputerowych) w zakresie zakładania kont użytkowników i zarządzania nimi.

⁴ MMO nadzoruje projekty i inicjatywy związane z opisem i tworzeniem metadanych wirtualnego nauczania i dla obiektów multimedialnych w szkołach wyższych. Opierając się na doświadczeniach Niemieckiego Serwera dla Edukacji ([Deutscher Bildungsserver](#)), [ELAN Projekt](#) oraz stosując rozwiązania międzynarodowych inicjatyw standaryzacji [LOM/IEEE](#), [DC Education](#) itp. wypracowuje zalecenia dla opisu lekcji wirtualnych i multimedialnych dla nauczycieli. Tworzy także ogólnoniemiecki spis tego rodzaju środków dydaktycznych na poziomie ogólnoniemieckim dla studentów, nauczycieli itp.

⁵ Inicjatywa OAI, wspierająca budowę otwartych archiwów, została połączona niedawno z grupą roboczą E-Pub.

Ostatnie trzy (MMO, OAI, multimedia) oraz grupy robocze: Infrastruktura E-Learningu ([E-Learning Infrastruktur – E-Linfra](#))⁶, Zarządzanie Informacją w Szkołach Wyższych ([Informationsmanagement an Hochschulen – InfoMan](#))⁷ oraz Portale dla Badań Naukowych i Nauczania ([Portale für Forschung und Lehre - Webportale](#))⁸ zakończyły już swą działalność lub zintegrowały się z innymi grupami. Takie grupy robocze powołuje się w miarę krystalizacji nowych potrzeb. Obecnie prócz E-Pub, VIKTAS i ÖCNAP funkcjonują jeszcze następujące grupy robocze DINI:

- [E-Framework](#)⁹,
- E-kompetecje ([E-Kompetenzen – Kompetenz](#))¹⁰,
- Międzynarodowa Standaryzacja w Cyfrowym Pozyskiwaniu Informacji ([Internationale Standardisierung in der digitalen Informationsbeschaffung - Standards](#))¹¹
- Prawo Autorskie ([Urheberrecht – Urhg](#))¹².

Ponadto DINI prowadzi obecnie jeszcze 3 następujące projekty: Sieć Open Access ([OA-Netzwerk](#)), Statystyka Open Access ([OA Statistik](#)) i Distributed Open Access Reference Citation Service ([DOARC](#)).

⁶ E-Linfra przygotowywała zalecenia nt. technicznych i organizacyjnych warunków dla efektywnego wprowadzania i wykorzystywania e-learningu. Po sporządzeniu tych zaleceń zakończyła działalność.

⁷ Biblioteki, centra komputerowe i multimedialne to podmioty, wspierane przez DFG w istniejącym od 2002 programie „Efektywne centra informacji dla nauki”. InfoMan jako agenda DINI wspiera dyskusję nt. „zintegrowanego zarządzania informacją” i „cyfrowych centrów danych i tekstów”. W różnych szkołach proces integracji przebiega wg. różnych modeli (w Berlinie np. łączenie centrów komputerowych z biblioteką). Do zadań tej grupy należy publikowanie doświadczeń fachowcom i szerokie ich dyskutowanie wśród praktyków na corocznych warsztatach DINI.

⁸ Grupa Webportale opracowuje zalecenia, kryteria i standardy dla implementacji i rozwoju odpowiednich portali dla szkół wyższych. Ze wzgl. na konieczność integracji różnych funkcji zarządzania z portalem (np. oprogramem systemu informatycznego szkoły wyższej), wypracowuje standardy interfejsów i wpływa u ich producentów na rozwijanie pożądanых rozwiązań.

⁹ Framework wypracowuje standardy zarządzania informacją dla nauki, studiów i centrów badawczych koncentrując się z jednej strony na zarządzaniu lokalną infrastrukturą (wykorzystanie odp. narzędzi zarządzania procesami i modelowanie tych procesów), z drugiej zaś na integrowaniu i włączaniu do badań i nauczania wirtualnych narzędzi ponadlokalnych z zakresu e-science i e-learning. Dotyczy to także wypróbowania, które z własnych usług i służb mają być utrzymane, a które można zapewnić zdalnie lub z zewnątrz.

¹⁰ Grupa Kompetenzen przygotowuje na każde zebranie gł.komisji raport, w jaki sposób podwyższanie kompetencji medialnej ma być wspierane przez DINI.

¹¹ Celem Standards jest intensyfikacja wymiany informacji między organizacjami i osobami, które udzielają się w dziedzinie innowatywnej informacji naukowej. Informacje wynikające z tej wymiany mają przyczynić się do zwiększenia transparentności, poprawy jakości i współpracy w tej dziedzinie. Działania grupy roboczej mają na celu optymalizację standaryzacji, natomiast nie opracowuje ona własnych zaleceń.

¹² Zgodnie z § nr 2 statutu, DINI ma „optymalnie upubliczniać informacje naukowe”, te zaś najlepiej są upowszechniane, gdy w społeczeństwie informacyjnym będą wolne i dostępne dla każdego o każdej porze i w każdym miejscu na uczciwych warunkach. Grupa Urhg zajmuje się nowelizacją „prawa autorskiego dla społeczeństwa informacyjnego” tak, by edukacji i nauce zapewnić prawo do wolnej informacji. Przyczyniła się ona walcnie do powstania Sojuszu Prawo Autorskie dla Edukacji i Nauki ([Aktionsbündnis "Urheberrecht für Bildung und Wissenschaft"](#)), w której aktywnie działa na rzecz informowania społeczeństwa nt. potrzeb i konsekwencji rozwiązań prawnych oraz by w aktualnych formułach prawa znalazły się odpowiednie zapisy. Z propozycjami współpracy można się zwrócić za pomocą formularza na stronie www bezpośrednio do tej grupy roboczej. Znajdują się tam też linki dla osób potrzebujących pomocy w zakresie prawa autorskiego.

W 2002 roku zarejestrowano w Getyndze związek - "Deutsche Initiative für Netzwerkinformation e.V.", którego założycielami są:

- Grupa Robocza Centrów Multimedialnych w Szkołach Wyższych ([AMH – Arbeitsgemeinschaft der Medienzentren an den Hochschulen e.V.](#))¹³,
- Niemieckie Zrzeszenie Bibliotek Sekcja 4: Naukowe Biblioteki Uniwersalne ([dbv – Deutscher Bibliotheksverband Sektion 4: Wissenschaftliche Universal-Bibliotheken](#)),
- Centra Komunikacji i Przetwarzania Informacji w Nauczaniu i Badaniach ([ZKI – Zentren für Kommunikation und Informationsverarbeitung in Lehre und Forschung e.V.](#)).

Celem związku jest:

- upowszechnianie i zalecanie wykorzystywania wzorcowych rozwiązań,
- opracowywanie, stosowanie i wspieranie dalszego rozwoju standardów oraz zalecanie ich wykorzystywania,
- rejestracja centrów kompetencyjnych i upowszechnianie informacji z wykorzystaniem nowoczesnych instrumentów sieciowych,
- wymiana doświadczeń m. in. poprzez organizację konferencji, warsztatów i prowadzenie konsultacji ekspertów
- popularyzacja istniejących i tworzenie nowych programów finansowania.

Organizacja

Dziś zarząd tworzą 3 gremia: 3-osobowe prezydium zarządu, 8-osobowy zarząd, Komisja Główna składająca się z 24 osób oraz 15-osobowa Rada. **W skład tych organów wchodzi naukowcy ze szkół wyższych, instytutów badawczych i towarzystw naukowych, pracownicy bibliotek, naukowych centrów medialnych i przedstawiciele ministerstwa nauki.**

Cele statutowe

To wspieranie badań naukowych i procesów kształcenia poprzez inicjatywy polegające na:

- tworzeniu źródeł informacji, ich trwałości i dostępności w otoczeniu sieciowym,
- zwiększaniu efektywności systemów informacyjnych i komunikacyjnych w publicznych instytucjach badawczych i ośrodkach nauczania,

¹³ W 1996 r konferencja rektorów szkół wyższych (HRK) opublikowała zalecenia dot. wykorzystania nowych mediów w szkolnictwie i nauce na podst. których biblioteki, centra komputerowe i multimedialne mają stać się w przyszłości centrami kompetencyjnymi, dysponującymi zespołami odpowiednich ekspertów i spełniające następujące zadania:

- produkcja mediów (od drukowanych przez materiały audiowizualne, po CD-ROMy i materiały sieciowe - symulacje i platformy edukacyjne i animacje 3-D)
- przekazywanie kompetencji medialnej studentom i naukowcom (fachowe doradztwo przy produkcji i wykorzystaniu w procesie dydaktycznym i kształcenie doradców/tutorów)
- dydaktyka medialna (badania efektywności oddziaływania i optymalnego dostosowania wykorzystania multimedialnych środków dydaktycznych)
- dokumentacja multimedialna (tworzenie i opis zbiorów audiowizualnych w mediotekach – zadania biblioteczne)
- zapewnienie obsługi technicznej (doradztwo techniczne przy zakupie i urządzeniu sal do prezentacji multimedialnych oraz opracowywanie koncepcji ich wykorzystania, konserwacja i naprawa sprzętu oraz obsługa kongresów i konferencji)

Wymaga to zatrudnienia specjalistów od mediów: realizatorów, pedagogów, inżynierów, informatyków, techników i projektantów, którzy ze wzgl. na interdyscyplinarność zadań gotowi będą do stałego kształcenia się, a także stałego unowocześniania sprzętu.

W związku z tym, że biblioteki i centra komputerowo-medialne mają realizować wspólnie powyższe zadania, pożądane jest realizowanie ich poprzez wspólne projekty i ściślejsze współdziałanie oraz usieciwienie kontaktów dla wykorzystania wspólnego potencjału bez dublowania usług i zadań

w: http://www.mz.ze.tum.de/amh/downloads/medienzentren_an_hochschulen.pdf (w dniu 10.08.2008)

- rozwijaniu i tworzeniu oprogramowania i produktów multimedialnych służących procesom nauczania i kształcenia się oraz sieciowym ich udostępnianiu,
- przyczynianiu się do rozwijania kompetencji medialnej,
- optymalnym udostępnianiu informacji naukowych.

DINI pomaga tworzyć serwisy dokumentacji i publikacji w szkołach wyższych, które dają możliwość archiwizowania powstających w danej szkole publikacji naukowych oraz zapewniają ich dostępność na całym świecie. Ponadto instytucje świadczące te usługi – biblioteki i centra komputerowe – upowszechniają publikowanie elektroniczne jako narzędzie pracy naukowej, gdyż dokumenty takie, połączone w sieci tworzą nową jakość w wymianie informacji naukowej. Sieć lokalnych serwerów publikacji elektronicznych uzupełniają publikacje wydawnicze i stają się narzędziem regulującym dotychczasowe praktyki monopolistyczne wiodących wydawnictw naukowych, które, zwłaszcza w naukach medycznych i technicznych, poprzez wprowadzanie horrendalnych opłat za korzystanie z publikacji prowadzą do ograniczonego obiegu informacji. **Podkreśla się przy tym, że rozwój tych narzędzi ma być tworzony zgodnie z międzynarodowymi standardami i z wykorzystaniem pewnych technologii, gdyż tylko tak można zapewnić dostępność publikacji i tym samym pełną prezentację osiągnięć naukowych każdej ze szkół wyższych. Serwisy dokumentacji i publikacji opierają się na zasadach Open Access i mają się stać repozytoriami własnych instytucji naukowych. Oznacza to, że mają one w szczególności wspierać własnych naukowców, by ich publikacje, także wcześniej opublikowane przez wydawnictwa, były dostępne jako tzw. pre – lub postprinty elektroniczne.** DINI wspiera te działania w celu lepszego obiegu komunikacji naukowej. **Dla utrzymania właściwej jakości tych usług DINI nadaje certyfikaty zgodne z międzynarodowymi standardami.** Zaś niekomercyjny sposób publikacji może zapewnić publiczny dostęp także do prac naukowych o dotąd zamkniętym kręgu odbiorców tj. np. do prac doktorskich. **Ważnym czynnikiem sukcesu procesu budowy serwerów dokumentów i publikacji na uczelniach w Niemczech było:**

- **ujednoczenie standardów wpisywania metadanych,**
- **udostępnienie dokumentów na lokalnych serwerach przez biblioteki i centra komputerowe,**
- **ustalony sposób przepływu informacji (workflow) do Niemieckiej Biblioteki Narodowej, co ma znaczenie dla długotrwałego archiwizowania informacji.**

Tworzenie lokalnych serwerów elektronicznych publikacji naukowych zalecają rady naukowe uczelni i Konferencja Rektorów Uczelni Wyższych ([HRK](#)), wspierają je także DFG oraz Ministerstwo Badań i Technologii oraz ogólnoniemieckie organizacje naukowe, m.in. Towarzystwo Maxa Plancka ([Max-Planck-Gesellschaft](#)), zaś na arenie międzynarodowej np. organizacja [SPARC International](#). [MIT – Massachusetts Institute of Technology](#), oraz inne uczelnie w USA, Wielkiej Brytanii i Niemczech oferują właściwe do tego celu darmowe oprogramowanie. Jednak, by działania w tym zakresie były efektywne, nieodzowna jest standaryzacja. Tę właśnie zapewnia DINI, nadzorując budowę serwerów dokumentów i publikacji w szkołach wyższych. Jeśli uda się stworzyć ogólnosiwiatową sieć takich połączonych w sieci, lokalnych serwisów, będzie to szansą na stworzenie nowego fundamentu komunikacji w nauce przy jednoczesnym zmniejszeniu jej kosztów.

Przykładowy serwer dokumentów HU-Berlin <http://edoc.hu-berlin.de/> zapewnia z głównej strony www bezpośredni dostęp do:

1. naukowych prac kwalifikacyjnych (doktorskich, habilitacyjnych, wybranych prac magisterskich i dyplomowych) w układzie dziedzinowym i autorskim, wg. klasyfikacji dziesiętnej ([DDC](#)) i regionalnego katalogu (np. [RVK](#)).
2. serii publikacji i prac zbiorowych:
 - publicznych wykładów (uszeregowanych i wyszukiwanych wg nazwisk wykładowców, dziedzinowo, wg instytutów i numerów serii wydawniczych)
 - publikacji DINI
 - materiałów nt. projektu [nestor](#) (długotrwałe archiwizowanie elektroniczne)
 - serii wydawniczych i zbiorów publikacji (uszeregowanych wg serii, instytutu i nazwiska autora)¹⁴
3. repozytoriów dokumentów OpenAcces (pre- i postprintów artykułów osób i organizacji związanych z HU)
4. publikacji z sympozjów i konferencji (układ wg konferencji i autorów)
5. czasopism elektronicznych (w tym liczących się fachowych czasopism, które przeszły na formę publikacji elektronicznej, mając możliwość zachowania własnego layoutu np. [Kunsttexte](#))
6. zdigitalizowanych historycznych zasobów biblioteki HU:
 - monografii (układ wg autorów/instytucji sprawczych i tytułów) i periodyków (układ alfabetyczny),
 - wybranych zasobów Muzeum Przyrodniczego (np. wyróżniających się unikalnymi rysunkami roślin),
 - wybranych historycznych prac doktorskich (układ alfabetyczny wg autorów)
7. prezentacji [kompletnej listy](#) wszystkich publikacji i zbiorów

Obok linków do publikacji prezentowana jest informacja nt. zasad działania serwisu publikacji elektronicznych oraz aktualne informacje dotyczące samego serwisu i partnerów. Stworzona już sieć takich serwerów dokumentów i publikacji elektronicznych obejmuje ok. 140 repozytoriów w samych Niemczech, z czego 17 opatrzonych jest certyfikatem 2004 (warunki z 2004 roku) zaś 4 - certyfikatem 2007. Spis wszystkich repozytoriów znajduje się na stronie DINI: <http://www.dini.de/wiss-publizieren/repository> (klikając na „Alle” wyświetlamy wszystkie). Układ graficzny interfejsu w przejrzysty sposób ukazuje rodzaj certyfikatu DINI. Certyfikowanie jest odpłatne, lecz są to opłaty symboliczne, z zastosowaniem zniżki przy odnawianiu certyfikatu (wg. cennika z 2004 roku organizacje non-profit: członkowie DINI – 50€ spoza DINI – 100€ natomiast org. komercyjne: 150€ członkowie DINI, 250€- nie członkowie)¹⁵

Każdy lokalny serwer dokumentów (Institutional Repository) winien zapewniać zapis, zarządzanie, udostępnianie, archiwizację, wyszukiwanie i dostęp do dokumentów elektronicznych danej instytucji. Dla certyfikacji tych zadań przyjęto kryteria minimalne i zalecane (z czasem dostosowywane są do aktualnych warunków – jak dotąd certyfikat 2004 i 2007). Myślę, że choć polska Sieć Rozproszonych Bibliotek Cyfrowych (chyba jedyna w Polsce inicjatywa, działająca na porównywalnych zasadach w dziedzinie digitalizacji) w zakresie współpracy bibliotek i archiwalnych publikacji cyfrowych jest może bardziej zaawansowana niż koledzy z Niemiec, to jeśli chodzi o standaryzację,

¹⁴ przykładowa publikacja w serii: <http://edoc.hu-berlin.de/docviews/abstract.php?lang=ger&id=25549>

Zwraca uwagę możliwość bezpośredniego tagowania tekstu, jego wydruku na zasadzie print-on-demand bezpośrednio u użytkownika i możliwość automatycznego zapisu metadanych w spisie literatury w formacie Bibtex (program służący do wspomagania tworzenia spisów literatury, korzystający z bibliograficznej bazy danych zawartej w plikach typu bib. Pozwala to na automatyczny wybór cytowanych pozycji oraz jego zautomatyzowaną modyfikację wg różnych stylów cytowań).

¹⁵ <http://edoc.hu-berlin.de/series/dini-schriften/3-de/PDF/3-de.pdf> s. 9.

międzynarodowy zasięg kontaktów i wsparcie ze strony centralnych instytucji nauki (a co za tym idzie, własnych uczelni - choć można by wyobrazić sobie także i odwrotną drogę udzielania wsparcia) warto byłoby może przyjrzeć się wzorcom zza zachodniej granicy i przyjąć niektóre rozwiązania organizacyjne za swoje. Tym bardziej, że są na to europejskie środki, których bez koordynacji i wsparcia ze strony instytucji nauki nie można wykorzystać.

Obecnie obowiązujące kryteria certyfikatu DINI 2007 opatrzone przykładami zamieszczam poniżej jako appendix.

APPENDIX

Kryteria Certyfikatu DINI dla Serwisu Dokumentów i Publikacji (DINI-Zertifikat Dokumenten- und Publikationsservice 2007)

1. *Widoczność serwisu* – zwłaszcza w ramach instytucji, dla której został stworzony oraz możliwość jego integracji z innymi, m.in. dzięki odpowiednim metadansom.

wymagania min.: dostęp przez internet i wymóg, by główna strona usługi miała referencje na stronie głównej instytucji

zalecane: rejestracja serwisu w [Directory of Open Access Repository](#) lub [Registry of Open Acces Repositories](#) oraz rejestracja serwisu jako data-provider w [Open Archive Initiative](#)

2. *Zasady funkcjonowania (Policy)*

wymagania min.: dostawca serwisu dokumentów i publikacji elektronicznych podaje do wiadomości publicznej zasady publikowania i funkcjonowania serwisu, przy czym mają tam się znaleźć prawa i obowiązki zarówno serwisu jak i autorów.

zalecane: O ile serwis ma być włączony w politykę Open Access danej instytucji, należy jasno sformułować rozumienie pojęcia „Open Access”, przy czym mają tam się znaleźć:

- zasady postępowania dla autorów (rozwiązanie do którego należy dążyć to „autoarchiwizacja” gdzie indziej opublikowanych materiałów [OA-„zielony”] i/lub publikacja elektroniczna [OA-„złoty”])
- zalecenia te można rozszerzyć na inne formy publikacji, np. artykuły prasowe.
- w zależności od zasad postępowania i form publikacji mamy do czynienia z szerokim spektrum od prostego repozytorium do skomplikowanych procedur wersjonowania i potwierdzania autentyczności dokumentu jak też zautomatyzowanego licencjonowania w przypadku pierwszej publikacji

Dla przykładu, na Uniwersytecie Humboldtów serwis taki zapewnia trwałe adresy publikacji elektronicznych widoczne dla katalogów bibliotek narodowych i międzynarodowych, wyszukiwane przez wyszukiwarki i inne instrumenty dokumentujące. Serwer dokumentów i publikacji poprzez sygnatury cyfrowe i stemple czasowe chroni publikacje przed fałszowaniem oraz zapewnia długotrwałą archiwizację dokumentów elektronicznych. Jego funkcjonowanie i rozwój zabezpieczają międzynarodowe i krajowe projekty tj. The Networked Digital Library of Theses and Dissertations ([NDLTD](#)) czy Open Archives Initiative ([OAI](#)). Na zlecenie Uniwersytetu Humboldtów (HU) Serwis dokumentów i publikacji zapisuje, kataloguje i archiwizuje wszystkie opublikowane elektronicznie dokumenty naukowe wszystkich pracowników tej instytucji. Dotyczy to zarówno publikacji elektronicznych jak i elektronicznych wersji tradycyjnych publikacji. W publikacje te włącza się także pozycje retrodigitalizowane, które znajdują się w zbiorach biblioteki lub innych instytucji uniwersytetu, a które ze względu na ich treści, z powodów konserwatorskich lub dla

niezależnienia ich udostępniania od miejsca przechowywania są włączane do zasobu elektronicznego. Zachowuje się prawa autorskie i publikacje na serwerze, co nie stoi na przeszkodzie publikowania ich w czasopiśmie fachowych lub w monografiach. Zgodnie z zaleceniem rady naukowej uniwersytetu wszyscy naukowcy HU przy podpisywaniu umów z wydawnictwami zapewniają sobie prawo, by umieścić je, niekiedy po upływie jakiegoś czasu, na serwerze dokumentów. Taki dokument elektroniczny ma spełniać na HU następujące warunki: jest przeznaczony do publicznego upowszechnienia, nie jest dokumentem dynamicznym, tzn. każde jego uaktualnienie zapisane będzie jako nowa wersja, jest zredagowany zgodnie z parametrami określonymi przez bibliotekę i centrum komputerowe HU. Są to dokumenty tekstowe i graficzne, ale także dokumenty multimedialne. Należą do nich:

- publikacje i serie wydawnicze HU, m.in. także publiczne wykłady na HU,
- publikacje i serie wydawnicze wydawane przez członków HU, takie jak: monografie, materiały konferencyjne, sprawozdania badawcze, czasopisma,
- dokumenty, których publikacja jest wymogiem egzaminu (prace doktorskie i habilitacje)
- publikacje i serie instytucji i osób stowarzyszonych z HU,
- dokumenty studentów HU jak prace dyplomowe, magisterskie, prace seminaryjne, jeśli ich publikacja jest zalecana przez nauczyciela,

Przy wykorzystaniu formatu SGML/XML publikacje otrzymują 50-letnią gwarancję przechowywania. Publikacja dla członków HU i stowarzyszonych z HU osób i instytucji jest bezpłatna. Dodatkowe przygotowanie i ewentualna konwersja do pożądanego formatu wykonywana zostaje na życzenie przez pracowników biblioteki uniwersyteckiej lub z ich pomocą zgodnie z ustalonym cennikiem. Serwis dokumentów i publikacji elektronicznych HU dostępny jest pod adresem: <http://edoc.hu-berlin.de/>

3. *Obsługa autorów*

wymagania min.: widoczny na zewnątrz kontakt (mail, telefon, adres kontaktowy i osobiste doradztwo); zapewnienie technicznego i prawnego wsparcia procesu publikacji oraz umieszczenie linku na listę [SHERPA/RoMEO](#). Jeśli zaś serwer włączony jest w politykę OpenAccess instytucji dodatkowo sporządzenie dostępnych online formularzy dla autorów, którzy zechcą wysłać swoje pre- i postprinty.

zalecane: przynajmniej raz w semestrze organizowanie kursu elektronicznego publikowania; oferowanie nauki redagowania tekstów w pożądanym formacie dla autorów; tworzenie centrów pomocy; udostępnianie arkuszy stylów i dokumentów wzorcowych; oferowanie tekstów pomocowych (np. do tworzenia dokumentów pdf); udostępnianie wskazówek dotyczących wykorzystania dokumentów i cytowania; udostępnianie wskazówek na temat praw autorskich; udostępnianie anglojęzycznych interfejsów i opisów.

Długotrwałe archiwizowanie wymaga specjalnych formatów, które pozwalają na ich jednolity zapis i późniejszą obróbkę (zaopatrzenie w metadane, sygnowanie itp.) których autorzy nie wykorzystują na co dzień. Należy więc stworzyć odpowiednią ofertę kursów redagowania tekstów tego formatu, by podtrzymać atrakcyjność publikowania w repozytorium. Na HU jest to format [LaTeX](#). Prace doktorskie i inne dokumenty należy dostarczać już sformatowane lub zlecić formatowanie utworzonej w ramach biblioteki firmie (spółka uniwersytetu), w której bibliotekarze za opłatą zrobią to za autora.

4. *Aspekty prawne*

Przy przekazaniu dokumentów do publikacji istotną sprawę odgrywa, czy jest to pierwsza publikacja (prawa pozostają jeszcze przy autorze), czy już została wcześniej opublikowana

(prawa autorskie należą do osób trzecich, choć wiele wydawnictw umożliwia autorom umieszczenie kopii na własnych stronach lub na serwerach instytucji)

wymagania min.:

a/ przy pierwszej publikacji: prawa wyłączności nie zostały przekazane osobom trzecim (pierwsza publikacja na serwerze dokumentów i publikacji) należy zawrzeć z autorem umowę, w której użytkownikom zezwala się na wolne rozpowszechnianie dokumentu na określonych umową warunkach (prawo do zapisu elektronicznego zwłaszcza w bankach danych i do udostępniania publicznego na indywidualne zapotrzebowanie, do odtworzenia na ekranie monitora i do wydruku u użytkownika /użytkowanie online/, także we fragmentach). Jeśli planowane jest dalsze opublikowanie danego dzieła (np. w czasopiśmie fachowym) jest to droga o tyle sensowna, o ile autor jest pewny, że wydawnictwo taką formę akceptuje. Drogą alternatywną mogą być kopie autorskie.

b/ przy kopiach autorskich: dzieło będzie publikowane w inny sposób i prawa autorskie przekazane osobom trzecim¹⁶. Należy tu odróżnić następujące przypadki:

- należy ustalić licencjonowanie dzieła przez autora na podstawie odpowiedniej umowy (CC¹⁷, DPPL¹⁸), w której autor umożliwi użytkownikom swobodne rozpowszechnianie elektroniczne,
- umowa autorska zawiera prawa do sporządzania cyfrowych kopii autorskich,
- sporządzanie cyfrowych kopii autorskich regulowane jest przez aneks do umowy (tzw. Addendum),
- Sporządzanie cyfrowych kopii kopii autorskich regulowane jest konwencją z wydawnictwem.

Odpowiednio zasady te należy dostosować do każdego z dzieł z osobna.

zalecane:

- przy pierwszej publikacji: z zasady zaleca się licencjonowanie przez autora na umówionych zasadach (CC, DPPL), wg których autor umożliwi użytkownikom swobodne rozpowszechnianie elektroniczne,
- przy pierwszej publikacji: proponowanie autorom przyjęcie ustalonych treści licencji, możliwie już implementowanych w proces zapisywania. (np. poprzez moduł licencyjny w OPUS 3.0),
- dodatkowo do licencji dla użytkownika autor może udzielić dalszych praw (np. prawo powielania i rozpowszechniania) na rzecz osób trzecich (np. wydawnictwa) na podstawie umowy autorskiej. Należy przy tym zwrócić uwagę, by prawa te nie były sprzeczne z postanowieniami uprzednio wybranej licencji.
- zapisanie praw w metadanych
- zapis odpowiedzialności w przypadku odszkodowania i/lub ścigania prawem należy zabezpieczyć umową pomiędzy autorem/wydawcą i zarządzającym (serwisem repozytorium).

Propagowanie tzw. "zielonej drogi", tj. archiwizowanie gdzie indziej opublikowanych dokumentów może mieć konsekwencje dla autora, ale też dla serwisu dokumentów ze względu na ochronę publikacji oryginalnej. W ramach obsługi autorów należy więc przynajmniej zwrócić uwagę na listę SHERPA/RoMEO, by zorientować się w problemie. Serwis powinien zawrzeć na swych stronach informację, że obsługa autorów nie obejmuje fachowego doradztwa prawnego. W tym zakresie zalecana i przydatna jest współpraca z odpowiednim fakultetem prawnym, radcą prawnym instytucji, [grupa roboczą DINI – prawo](#)

¹⁶ Jeśli z wydawnictwem nie zostały ustalone szczególne warunki, po roku prawa do artykułów w pracach zbiorowych i czasopiśmie wracają do autora i tym samym możliwe jest archiwizowanie kopii autorskiej.

¹⁷ w Polsce: <http://creativecommons.org/international/pl/>

¹⁸ oraz dla oprogramowania <http://www.opensource.org/licenses>

[aurorskie](#) lub sojuszem „Prawo Autorskie dla Edukacji i Nauki” ([Aktionsbündnis „Urheberrecht für Bildung und Wissenschaft” - UrhG](#)). Niezależnie od tego, czy publikacja jest pierwsza, czy jest to kopia autorska, zasady funkcjonowania serwisu muszą wyraźnie określać prawa i obowiązki zarówno autora/wydawnictwa, jak i serwisu i użytkowników z drugiej strony. Autorzy winni udzielić niewyłącznego prawa użytkownika zapisu elektronicznego, zwłaszcza w bankach danych i publicznego ich udostępniania na indywidualne życzenie, do odtworzenia na ekranie i wydruku u użytkownika (online), także we fragmentach, prawo do zgłoszenia i przekazania danych do długotrwałej archiwizacji oraz do konwertowania ich w celach archiwalnych przy zachowaniu ich integralności. Dotyczy to także dostarczonych przez autora metadanych (np.abstraktów). Z drugiej strony serwis dokumentów winien zapewnić autorowi następujące prawa:

- prawa autora/wydawcy do udostępniania dzieła na osobistych serwerach i serwerach instytucji, także we fragmentach, dla wersji niezmienionych dzieła. Zmienione wersje należy zaznaczać.
- prawo autora/wydawcy, by opublikowane treści licencjonować wg jakiegoś modelu licencji i w ten sposób regulować stosunki między nimi a użytkownikiem.

Prawa osób trzecich:

- autorzy/wydawcy muszą złożyć serwisowi dokumentów oświadczenie, że dzieło lub jego części (np. ilustracje) nie naruszają praw osób trzecich . W przypadku kopii autorskich jest to zwykle uregulowane umową.
- w przypadkach wątpliwych autorzy/wydawcy mają bezzwłocznie informować serwis dokumentów o przeszkodach prawnych,
- sprawa odpowiedzialności i odszkodowania powinna być uregulowana umową.

Publikacje drukowane

Dotyczy to serwisu dodatkowego, np. w wydawnictwach uniwersyteckich. Przy wydaniach drukiem szkoły wyższe/ich wydawnictwa winny sprawdzić, czy potrzebują osobnej zgody autora/wydawnictwa do formy drukowanej i w razie potrzeby należy zadbać o przeniesienie tych praw. W tym przypadku autorzy/wydawcy winni zobowiązać się do wstrzymania się na ustalony czas od innego rodzaju powielania lub rozpowszechniania oraz ‘bezcielesnego’ przekazywania i odtwarzania dzieła, ew. wstrzymania się od zgłoszenia tekstu we Wspólnocie Ochrony Praw Autorów Słowa ([Verwertungsgemeinschaft WORT](#))¹⁹ i uregulowania zasad dot. całościowego lub częściowego udostępniania w procedurze print-on-demand. W przypadku pełnoprawnej publikacji (nadanie nru ISBN, sprzedaż poprzez księgarnie) winna zostać zawarta między autorem/wydawnictwem a szkołą wyższą/jej wydawnictwem umowa, w której jednoznacznie określi się prawa użytkownika i uprawnienia do realizacji praw autorskich.

5. Bezpieczeństwo, autentyczność i integralność

5.1 Serwer

wymagania min.:

zabezpieczona dostępność systemu i istnienie dokumentacji technicznej z podaniem wersji i parametrów technicznych wszystkich jego komponentów; ustalony dostęp do serwera oraz zapewnienie jego obsługi; wykorzystanie technologii zabezpieczającej odtworzenie oprogramowania, metadanych i dokumentów; pewna instalacja systemu i komponentów oprogramowania; regularna konserwacja systemu; akcesja dokumentów uregulowana i udokumentowana pod wzgl. technicznym.

¹⁹ Skądinąd VG Wort w ciekawym, przejrzystym diagramie pokazuje na swych stronach, w jaki sposób powstają prawa autorów do [tantiem ze strony bibliotek](#) i jak ich opłacanie jest w Niemczech dzielone.

zalecane:

certyfikacja SSL z godnym zaufania certyfikatem kodowanej komunikacji; podział dokumentacji na część upublicznią i wewnętrzną; autonomiczny nadzór z funkcją alarmową w przypadku wyłączenia serwera lub jego pojedynczych komponentów; zabezpieczone scenariusze awaryjne.

5.2. Dokumenty

wymagania min.:

nadawanie każdemu dokumentowi (także zmienionej jego wersji) osobnego identyfikatora PI ([Persistent Identifiers](#)), np. urn:nbn lub DOI; zapisywanie danych także w formacie dostarczonym przez autora; udokumentowanie tych standardów w zasadach użytkowania.

zalecane:

wykorzystanie procedur sprawdzających niezmiennosc dokumentów ([wartość hash](#)²⁰) a także zaawansowanych sygnatur elektronicznych; tworzenie formatów archiwizowania z uwzględnieniem eksportu do [systemów długotrwałego archiwizowania](#); odtwarzanie dokumentów w powszechnie wykorzystywanym formacie, a jeśli to niemożliwe, umożliwienie wykorzystania oprogramowanie do wizualizacji lub poprzez link internetowy.

6. Akcesja

Opracowanie rzeczowe.

wymagania min.: zasady opracowania mają być podane do wiadomości i znane autorom; opracowanie poprzez wolne hasła lub klasyfikatory; opracowanie zgodne z klasyfikacją dziesiętną (DDC) dla wykorzystania Niemieckiej Bibliografii Narodowej.

zalecane: przynajmniej jeszcze jeden dodatkowy unormowany system opisu werbalnego lub klasyfikacyjnego (ogólnego lub dziedzicznego np. Subject Headings, CCS, MSC, PACS itp.); dodanie angielskojęzycznych haseł oraz abstraktów w jęz. niemieckim i angielskim.

Eksport metadanych

wymagania min.: metadane swobodnie dostępne, ustruktrowane wg. Dublin Core Simple (ISO 15836:2003)

zalecane: metadane ustruktrowane wg. [Dublin Core Qualified](#) lub [ONIX](#); umożliwienie udostępnienia danych technicznych lub archiwalnych włącznie z ew. danymi print-on-demand (np. [PREMIS](#), [LMER](#)); umożliwienie importu i eksportu metadanych z i do danych bibliograficznych banków danych (np. OPAC); listy linków do indeksowania poprzez roboty wyszukiwarek (np. Google, Fast, Scirus itp.)

Interfejsy

wymagania min.: interfejs dla użytkowników i wspieranie protokołu [OAI-PMH 2.0](#)

zalecane: użytkowanie protokołu OAI do wymiany kompleksowych schematów metadanych; interfejs sieciowy (np. [SOAP](#)); interfejs [Z39.50](#) lub/i [SRU](#)

7. Statystyka odwiedzin

wymagania min.: dla każdego serwera musi być prowadzona osobna statystyka logowań (Webserver-Logs); do dłuższego przechowywania informacje o logowaniu (tzw. "logi") muszą być anonimizowane; do statystyki powinna być dołączona dokumentacja opisująca wg. jakich kryteriów statystyka została sporządzona, przy czym powinna ona obrazować wywołania dokumentów na jednym serwerze.

²⁰ Hash to ciąg znaków, na podstawie którego są przeliczane dane pliku, nigdy taki sam dla różnych plików. Znaki te są kombinowane z datą, co pozwala na ich weryfikację.

zalecane: wywołania dokumentów poprzez zautomatyzowane roboty itp. są odfiltrowywane; Webserver-Logs będą jednolicie przygotowywane wg. Counter Code of Practice; każdemu dokumentowi przyporządkowana jest jego statystyka wyświetleń jako dynamiczne metadane i widoczne dla użytkownika.

8. *Dostępność w długim okresie czasu*

wymagania min.: trwałe połączenie metadanych z dokumentem (poprzez PI lub w jednym 'kontenerze'), zdefiniowanie minimalnego czasu dostępności dokumentu, nie mniejszego niż 5 lat, ujętego w zasadach użytkowania; kopie archiwalne autora dołączone do oryginalnych danych winny być wolne od zabezpieczeń (DRM), które uniemożliwiają zastosowanie strategii długotrwałego przechowywania (emulacja, migracja).

zalecane: zabezpieczenie dostępności w długim odcinku czasu wzgl. poprzez nawiązanie kontaktu z instytucją archiwizującą; używanie otwartych formatów danych, nadających się do archiwizowania (PDF/A, ODF, TXT, HTML, TEX) i wolnych od zabezpieczeń (DRM); tworzenie metadanych do długotrwałego archiwizowania (np.za pomocą [Tool JHOVE](#)); jednoznaczne identyfikowanie formatów danych w metadanych z linkiem do publicznie dostępnych File Format Registries; istnienie zasad obchodzenia się z przypadkami kasowania dokumentów; umożliwienie eksportu i importu pakietów danych, które obok właściwych dokumentów zawierają metadane (bibliograficzne i dane techniczne do długotrwałego archiwizowania np. w [uniwersalnym formacie obiektowym](#)).

WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA INFORMACJI

1. DINI-Zertifikat Dokumenten- und Publikationsservice 2007, Arbeitsgruppe „Elektronisches Publizieren”, DINI Schriften 3-de [Version 2.0, September 2006] oraz na stronie domowej organizacji [dokumenty elektroniczne opublikowane na serwerze DINI .e.V.] Tryb dostępu: <http://www.dini.de/> (dostęp w dniu 20.06.2008)
2. Scholze, F., Dobratz, S.: Das DINI-Zertifikat – Qualitätskontrolle für Dokumenten- und Publikationsserver, s.14-18. W: cms-journal Nr. 27, Berlin, August 2005, Computer und Medienservice der Humboldt-Universität zu Berlin.
Również jako dokument elektroniczny na serwerze dokumentów Humboldt-Universität zu Berlin, Archiwum. Tryb dostępu: <http://edoc.hu-berlin.de/browsing/cms-journal/index.php>